

УДК 343.163+343.292

Г.П. СЕРЕДА, докт. юрид. наук, доц., Генеральна прокуратура України

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧА ПРИ ВИРІШЕННІ ЗВЕРНЕНЬ

Ключові слова: державний обвинувач, вирішення звернень

Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судові переслідування, прийняті 07.09.1990 року на Восьмому конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності і поведження з правопорушниками. У цьому документі визначено, що особи, які здійснюють судові переслідування, відповідно до закону виконують свої обов'язки справедливо, послідовно й швидко, поважають і захищають людську гідність, права людини, сприяючи тим самим забезпеченню належного процесу і безперервному функціонуванню системи кримінального правосуддя. При виконанні своїх обов'язків особи, які здійснюють судові переслідування, зокрема: захищають державні інтереси, діючи об'єктивно, належним чином враховують становище підозрюваного і жертви та звертають увагу на всі обставини, що стосуються справи, незалежно від того, вигідні чи невигідні вони для підозрюваного.

Пункт 19 Рекомендації R (2000) 19 Комітету Міністрів держав-членів Ради Європи «Роль прокуратури в системі кримінального судочинства», прийнятої 06.10.2000 року, встановлює вимогу щодо об'єктивності і справедливості прокурорів під час судових розглядів справ. Зокрема, вони мають гарантувати, що суду надані відповідні факти та правові докази, необхідні для справедливого відправлення правосуддя.

Передусім указані принципи стосуються діяльності прокурорів, залучених до сфери кримінального процесу. Їх реалізація має бути забезпечена на кожному етапі діяльності прокурорів при розслідуванні кримінальної

справи, здійсненні нагляду за законністю розслідування чи виконання судового рішення та в процесі підтримання державного обвинувачення. Відтак, наведені вимоги стосуються й такої діяльності прокурора, як участь у забезпеченні законного, повного й об'єктивного вирішення звернень, поданих у порядку кримінального судочинства, що, в свою чергу, є важливою умовою правильного вирішення кримінальної справи. Роль прокурора в цій діяльності зумовлена його процесуальним статусом незалежно від того, чи він розслідує кримінальну справу, чи здійснює нагляд за проведенням досудового слідства, чи підтримує державне обвинувачення у справі.

Окремі аспекти розгляду та вирішення звернень в органах прокуратури досліджувалися, зокрема, у працях М.Н. Берідзе, В.В. Долежана, П.М. Каркача, І.С. Ковальчук, М.В. Косюти, І.Є. Марочкіна, В.П. Півненка, Є.О. Шевченка та ін. Питанням підтримання державного обвинувачення у судах присвячені дослідження В.Т. Маляренка, І.В. Вернидубова, Л.Р. Грицаєнка, В.П. Корж, Л.А. Хруслової, В.М. Юрчишина та інших учених.

У межах даної статті розглядається роль прокурора, який підтримує державне обвинувачення, у забезпеченні законного, повного та об'єктивного розгляду та вирішення звернень учасників процесу, поданих під час судового розгляду кримінальної справи. Актуальність указаної теми обумовлена тим, що, по-перше, робота зі зверненнями в органах прокуратури завжди була і залишається одним із важливих напрямів діяльності, а, по-друге, діяльність прокурора у сфері кримінального судочинства, особливо у частині реалізації права на внесення ним та іншими учасниками клопотань, заяв і скарг, є важливою гарантією забезпечення законності, охорони прав та законних інтересів громадян, а також державних інтересів.

Варто зазначити, що право направляти письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, посадових і службових осіб цих органів (у тому числі до органів прокуратури та суду) з покладенням на них обов'язку розглянути звернення та дати об-

грунтовану відповідь у встановлений законом строк, перебуває під особливою охороною держави та гарантоване ст.40 Конституції України.

Для сфери кримінального судочинства передбачений окремий порядок розгляду звернень, який включає низку процедур (дій) та вимог, передбачених для кожного з їх різновидів та окремих підвидів, що пояснюється специфікою кримінально-процесуальної діяльності та особливою правовою природою таких звернень.

У сфері кримінального процесу різновидами звернень у найбільш загальному вигляді є заяви, скарги та клопотання. Кожне з цих звернень має свої підвиди.

Зокрема, до заяв відносяться:

- заяви та повідомлення про злочин (ст.95 КПК України);
- заява про відвід (ст.57 КПК України);
- заява про загрозу безпеці (ст.52-1 КПК України).

До скарг належать:

- скарга на постанову про відмову в порушенні справи (ст.ст.99-1, 236-1 КПК України);
- скарга на постанову про порушення справи (ст.236-7 КПК України);
- скарга на постанову про закриття справи (ст.ст.215, 236-5 КПК України);
- скарги на дії слідчого (ст.234 КПК України) чи прокурора при проведенні ним досудового слідства або окремих слідчих дій у справі (ст.236 КПК України).

До клопотань відносяться, зокрема:

- клопотання про виконання будь-яких слідчих дій (ст.129 КПК України);
- клопотання про доповнення досудового слідства, про зміну кваліфікації злочину і закриття справи (ст.221 КПК України);
- клопотання про виклик до суду нових свідків і експертів, про витребування і приєднання до справи нових доказів (ст.296 КПК України);
- клопотання про поновлення пропущеного строку (ст.90 КПК України).

У часовому вимірі деякі з цих звернень можуть бути заявлені лише під час досудово-

го слідства, інші – винятково у суді. Є й такі, що заявляються незалежно від стадії процесу.

Інтегруючою умовою наведеної класифікації є те, що право на заявлення клопотань, подання скарг чи заяв у кримінальному процесі – важливіша гарантія захисту прав та законних інтересів учасників судового розгляду, і, відповідно, гарантія забезпечення принципу законності судочинства.

Зазначимо, що роль державного обвинувача у процесі кримінально-процесуальної діяльності визначена ст.34 Закону України «Про прокуратуру». Прокурор, який бере участь в розгляді справ у судах, додержуючись принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, сприяє виконанню його вимог про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справ та постановленню судових рішень, що ґрунтуються на законі. Також ч.2 ст.25 КПК України передбачено: прокурор зобов'язаний в усіх стадіях кримінального судочинства своєчасно вживати передбачених законом заходів до усунення всяких порушень закону, від кого б ці порушення не виходили.

Як свідчить практика, прокурор, який підтримує державне обвинувачення у певній кримінальній справі, щодо розгляду та вирішення звернень, поданих у межах цієї справи, може виступати у декількох ролях, а саме: як особа, яка подає звернення; як особа, яка розглядає та вирішує звернення; або ж як особа, яка у встановленому законом порядку сприяє здійсненню належного розгляду звернення судом (чи іншими уповноваженими суб'єктами). Розглянемо детальніше вказані випадки.

Окремі норми кримінально-процесуального закону надають прокуророві право виступити суб'єктом заявлення того чи іншого виду звернення (наприклад, заяви про відвід судді або народному засідателю, клопотань у ході судового розгляду справи; апеляції чи касаційної скарги на судові рішення) і варто визнати, що прокурори досить активно користуються ним на практиці. Пункт 5.3 наказу Генерального прокурора України «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання держа-

вного обвинувачення» від 19.09.2005 р. № 5гн зобов'язує державних обвинувачів при виконанні своїх процесуальних функцій реагувати на будь-які порушення закону, що обмежують права учасників процесу, шляхом подання до суду мотивованих клопотань і заперечень та висловлення ґрунтовних міркувань з питань, які виникають при розгляді справи.

Це обумовлено тим, що внесок прокурора у правильне вирішення справи визначається не тільки знанням та виконанням процесуальних правил, а й значною мірою вмінням використанням тактики підтримання державного обвинувачення, зокрема, і своєчасне подання звернення. У такому разі роль прокурора визначається його зацікавленістю як представника держави в позитивному вирішенні поданого звернення. Відповідно, державний обвинувач зобов'язаний належним чином скласти документ та додатки до нього; грамотно, логічно викласти доводи та аргументи на відстоювання власної позиції; забезпечити офіційну реєстрацію та надіслання письмового (чи оголошення усного) звернення; участь у його розгляді (за необхідності), у ході якого професійно й переконливо, з посиланням на норми закону та на обставини справи довести свою позицію; ознайомитися із прийнятим рішенням. У випадку незгоди з рішенням за таким зверненням – забезпечити його оскарження чи здійснення інших заходів, передбачених законодавством. Заявляючи звернення та контролюючи його розгляд і виконання, державний обвинувач сприяє встановленню істини у кримінальній справі, дотриманню прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, прийняттю судом законного рішення та загалом – утвердженню закону. Отже, як слушно зауважує М.М. Видря, роль прокурора важко переоцінити. Своєю участю у суді він повинен максимально сприяти забезпеченню процесуальних гарантій усіх учасників процесу [1, с.25].

Наступним випадком є ситуація, за якою прокурор-державний обвинувач виступає суб'єктом розгляду та вирішення звернення.

Варто враховувати, що розгляд значної частини звернень, які надходять до прокуратури у ході судового розгляду справи, належить до компетенції суду, тому такі звернення повинні надсилатися за належністю до судових органів. Якщо ж належним суб'єктом розгляду звернення є прокурор-державний обвинувач (а це можливо, якщо звернення адресовано безпосередньо йому, наприклад, клопотання когось з учасників про вирішення питання щодо зміни обвинувачення, яке в офіційному порядку надійшло до прокуратури, або ж якщо його розгляд доручено вищестоящим керівником, приміром, заява про застосування незаконних методів ведення слідства, що надійшла до прокуратури від сторони захисту, або направлена для перевірки судом), то прокурор несе повну відповідальність за об'єктивний, своєчасний, повний і законний розгляд та вирішення звернення.

Постає запитання: чи є тотожними поняття «розгляд» та «вирішення» звернення? У науковій літературі зазначається, що правовідносини, які виникають у зв'язку з поданням скарг, проходять три стадії: 1) подання та приймання скарг; 2) їх розгляд і вирішення; 3) прийняття та виконання рішень по скаргах [2, с.15]. На думку В.В. Долежана, заключною стадією провадження по зверненнях є надіслання заявникам відповідей [3, с.57]. Науковцями виділяються й такі стадії у провадженні зі звернень громадян: порушення справи; встановлення фактичних обставин справи; винесення рішення за зверненням; виконання прийнятого рішення [4, с.13-14], або ж стадії: а) підготовча; б) порушення провадження; в) прийняття рішення; г) виконання рішення; д) оскарження дій і рішень прокурора (факультативна стадія) [5, с.13].

Аналізуючи вищенаведені погляди, видається правильним, що правовідносини з розв'язання звернень у кримінальному процесі проходять в цілому такі стадії: 1) заявлення звернення; 2) його розгляд (проведення перевірки, вжиття необхідних заходів) та вирішення (прийняття рішення); 3) ознайомлення заявника з прийнятим рішенням.

Пункт 1.2 наказу Генерального прокурора України «Про організацію роботи з розгляду і вирішення звернень та особистого прийому в органах прокуратури України» від 21.06.2011 р. № 9гн зобов'язує прокурорів при здійсненні перевірок за зверненнями забезпечити повне, об'єктивне та якісне вирішення кожного викладеного доводу, надавати юридично грамотну, обґрунтовану та мотивовану відповідь з посиланням на законодавчі акти.

Отже, прокурор зобов'язаний: своєчасно розглянути звернення (ознайомитися з його змістом, провести за необхідності перевірку з дотриманням вимоги повноти й об'єктивності) та вирішити його (тобто прийняти законне, обґрунтоване та мотивоване рішення), про що повідомити ініціатора звернення.

В окремих ситуаціях, визначених чинним кримінально-процесуальним законодавством, прокурор виступає як особа, котра у встановленому законом порядку сприяє здійсненню належного розгляду звернення судом. Наприклад, обов'язковою є участь прокурора (безпосередньо власне державного обвинувача чи представника вищестоящої прокуратури) та його виступ у разі розгляду справи за апеляцією чи касаційними скаргами, навіть внесені на судові рішення іншими учасниками. Крім того, відповідно до частини 3 статті 296 КПК України при заявленні клопотання суд вислуховує думку прокурора й інших учасників судового розгляду. Прокурор, висловлюючи свою думку про клопотання інших осіб, повинен керуватися вимогами закону та внутрішнім переконанням. Звичайно, деякі клопотання сторони захисту потребують уточнюючих запитань чи їх детального вивчення та опрацювання представником державного обвинувачення. І лише на основі цього прокурор може надалі висловлювати свою думку суду. Хоча такі пропозиції чи міркування прокурора не мають обов'язкової сили для суду, швидше вони мають рекомендаційний характер. Але, якщо виступ прокурора відповідатиме вимогам чинного законодавства, правилам логічної побудови та буде об'єктивним і неупередженим, це сприятиме форму-

ванню у суду та учасників процесу відповідних уявлень, переконання, а отже, й правильної юридичної оцінки подій. Важливе значення у цьому мають професійний досвід та майстерність, власні знання прокурора, його здатність швидко зорієнтуватися у ситуації, глибоке усвідомлення завдань та мети своєї діяльності.

Складно переоцінити і стан обізнаності прокурора з матеріалами кримінальної справи (наприклад, у разі заявлення стороною захисту неочікуваного клопотання про повернення справи на додаткове розслідування). Так, І.В. Рогатюк відмічає, що особливо складним для прокурора є давання висновку по великих, багатоепізодних чи групових кримінальних справах [6, с.62]. А динамічність судового процесу, відсутність часу на тривалі роздуми й фіксація висловлених міркувань у протоколі судового засідання чи на звукозаписуючій пристрій може значно вплинути на подальший рух справи.

Отже, у кожній із наведених ситуацій державний обвинувач покликаний сприяти суду у здійсненні належного розгляду, і його роль визначається орієнтуванням суду на прийняття законного рішення шляхом висловлення об'єктивної, неупередженої думки, своєчасним ознайомленням із прийнятим рішенням, за потреби – вжиттям заходів реагування на незаконне рішення.

Також за результатами вивчення судового рішення і матеріалів, накопичених у кримінальній справі протягом судового процесу, у т.ч. звернень та результатів їх розгляду, він може ініціювати питання про визнання рішення суду незаконним та перегляд справи у вищих судових інстанціях.

Викладене дозволяє черговий раз підкреслити важливу практичну роль державного обвинувача при вирішенні звернень у ході судового розгляду кримінальної справи, що має позитивний вплив на прийняття остаточного судового рішення у справі. Організаційно-правові аспекти цього сегмента кримінально-процесуальної діяльності прокурора є перспективним напрямом для проведення подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выдря М. М. Участники судебного разбирательства и гарантии их прав : учеб. пособие / М. М. Выдря. – Краснодар, 1979. – 102 с.

2. Бочкова Т. А. Предложения, заявления и жалобы как следствие охраны прав граждан и обеспечения законности : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Государственное право и управление; советское строительство; административное право; финансовое право» / Т. А. Бочкова. – Свердловск, 1966. – 21 с.

3. Долежан В. Актуальні проблеми роботи зі зверненнями громадян в органах прокура-

тури / В. Долежан // Вісник акад. прокуратури України. – 2006. – № 2 – С. 53–58.

4. Государственный обвинитель в советском суде / [В. А. Болдырев, М. М. Гродзинский, А. Н. Васильев и др.] ; под общ. ред. В. А. Болдырева. – М. : Госюриздат, 1954 – 305 с.

5. Шевченко Є. О. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства про звернення громадян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Є. О. Шевченко. – Х., 2008 – 18 с.

6. Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : монографія / Рогатюк І. В. – К. : Атіка, 2006. – 160 с.

Середа Г. П. Роль державного обвинувача при вирішенні звернень / Г. П. Середа // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 712–716 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11sgppvz.pdf>

Розглядається роль прокурора, який підтримує державне обвинувачення, у забезпеченні законного, повного та об'єктивного розгляду та вирішення звернень учасників процесу, поданих під час судового розгляду кримінальної справи.

Середа Г.П. Роль государственного обвинителя при решении обращений

Рассматривается роль прокурора, который поддерживает государственное обвинение, в обеспечении законного, полного и объективного рассмотрения и решения обращений участников процесса поданных во время судебного разбирательства уголовного дела.

Sereda G.P. A Role of State Accuser is at the Decision of Appeals

The role of public prosecutor which supports a state prosecution is examined, in providing of legal, complete and objective consideration and decision of appeals of participants of process given during the judicial trial of criminal case.